

EEN ANDER VERHAAL
OVER

JOZEF

Jakobs tenten stonden bij Hebron. Zijn tien oudste zonen weiden de kudde. Zijn twee jongste zonen waren nog bij huis, Jozef en Benjamin, de twee zonen van Rachel. Rachel was bij de geboorte van Benjamin gestorven. Lea, haar oudere zuster leefde nog. Jakob zelf was sinds zijn terugkeer in Kanaän niet meer goed ter been.

Jakob kijkt naar Jozef,
hoe hij opgroeit temidden van zijn oudere broers,
Hij ziet dat hij zich moet voegen en hoe hij zich dan voegt,
laatkomer als hij is, toch nog toegevoegd¹ aan zijn borelingen, na wie dan nog een kind volgt:
Benjamin.

Hij ziet een kind dat het moeilijk zal krijgen.

Jozef is jong vergeleken bij de anderen, volwassen zonen al van Lea, van Bilha en van Zilpa. Hij is zeventien², wanneer in Genesis 37:2 gezegd wordt, dat de “geschiedenis van Jakob” begint. Het is het begin van de *gemeenschappelijke* geschiedenis³ van de twaalf zonen van Jakob. In de vorige hoofdstukken ging het over de daden van enkelingen onder hen. Hun gemeenschappelijke geschiedenis begint met Jozef.

Jozef leeft met zijn broers, hoort hen praten, ziet hen bezig.

En Jakob merkt dat Jozef dat alles waarneemt, in zich opneemt en het zijn vader in eigen woorden vertelt; zoals een kind dat doet, dat zich nog geen oordeel kan vormen, dat er buiten staat, dat de waarde van wat hij hoort en ziet wil aflezen aan de reactie van – natuurlijk – zijn vader. Jozef moet het wel vertellen⁴, om het te kunnen ordenen en naar waarde te schatten.

Jakob hoort hoeveel Jozef waarneemt en hij is er van onder de indruk.

En Jakob reageert op wat Jozef allemaal vertelt en zo helpt hij de jongen, die op de deur van mensenwereld klopt, bonkt beter gezegd: ja een bonker⁵ is hij.

Jakob houdt van deze jongen, deze oudste zoon van Rachel. Van hem houdt hij op een andere manier dan⁶ van zijn andere kinderen. Hij zorgt ervoor, dat de lijfrok⁷, die jongens en meisjes

¹ De naam :Jozef betekent ‘Hij (die-JHWH-van-Israël) is aan ‘t toevoegen’; Gen.30:24

² Met zeventien jaar is hij in de familiehiërarchie van een nomadengemeenschap nog een kind. Daarna is een jongen verkiesbaar en een meisje huwbaar, maar nu nog niet. Nu is Jozef nog een N’aNgaeR, een ‘bonker’: zo kan dit Hebreeuwse woord het beste vertaald worden, wanneer men tenminste probeert om concordant te vertalen. Zo ‘n kind ‘bonkt’, als hij kleiner is met zijn hoofd ergens tegen aan, als hij groter is op de deuren van de maatschappij.

³ De Hebreeuwse tekst van Gen.37:2 gebruikt een Hebreeuws woord, dat letterlijk ‘baringen’ betekent. ‘Baren’ is eigenlijk ‘uitdragen’: en dat doen moeders en hebben ook vaders te doen – en doen dat dan ook volgens de bijbel. Vanaf Gen.37:2 wordt verteld over dit ‘uitdragen’ van zijn twaalf zonen door Jakob.

⁴ Jozef hoort zijn broers ‘roddelen’ en roddelen is kwaad: zo kan het Hebreeuwse woord hier het beste worden vertaald. Hij is niet bezig om zijn vader tegen zijn broers op te zetten. Hij vertelt wat zij doen.

⁵ Het Hebreeuwse woord, dat deze leeftijdsfase aanduidt, roept zowel een gedrag op als een geluid; hetzelfde woord wordt ook voor sommige dieren gebruikt.

⁶ Het Hebreeuwse voorzetsel (MiN) dat hier gebruikt wordt, wordt vaak (maar lang niet altijd!) als comparatief vertaald. Maar eigenlijk kent het Hebreeuws geen vergrotende en overtreffende trap. De letterlijke vertaling van

dragen die nog niet volwassen zijn, hem goed beschermt tegen bejegening waarvoor hij nog te jong is; dat lijfkleed moet daarom reiken tot de polsen en de enkels. Hij zorgt daar zelf voor. Jakob is bezorgd over hem. Hoe kan hij deze jongen beschermen? Is hij te beschermen? Een goede verhouding met zijn andere zonen is daarvoor even belangrijk als de zorg waarmee hij hem omgeeft als vader⁸.

Ook de broers kijken naar Jozef in hun midden. De degelijke lijfrok herinnert hen eraan, dat hij nog een kind is. Zij horen echter hoe hun vader met hem praat en merken hoe goed hij naar Jozef luistert, alsof hij net zo belangrijk is als een eerstgeborene. Dat maakt hen argwanend. Zij weigeren⁹ hem in hun kring en zeggen geen “shaloom-lekha” (vrede zij jou – de gebruikelijke groet) tegen hem.

En dan moeten zij tot twee keer toe luisteren naar een droom van Jozef.

“Ik heb gedroomd”,
zegt Jozef,

“Wij waren bezig om schoven op te binden in het veld.

Mijn schoof stond op en bleef staan en jullie schoven omsingelden haar en zij bukten zich neer voor mijn schoof”.

De droom overkomt Jozef. De droom overkomt ook Jakob en zijn zonen. Wat die droom betekent, beseft een dromer zelf niet. De uitleg komt van anderen. Jozef hoort die van zijn broers:

“Koning jij bij ons? Stel jij iets voor¹⁰ ten opzichte van ons?”

Het zijn de broers die deze uitleg aan de droom van Jozef geven, niet Jozef zelf. Bij de tweede droom is het Jakob die de uitleg geeft en weer niet Jozef zelf. In deze eerste droom wordt het aantal schoven niet genoemd. De schoven zijn het resultaat van het werk van hen allen. Alle schoven duiden op alle zonen van Jakob en Jozef is een van hen. Zo leggen de broers de droom tenminste uit. En nu weigeren zij hem helemaal in hun kring, vanwege de droom en om wat hij zegt tegen hun vader Jakob.

dit voorzetsel is ‘vandaan van’ en dat krijgt soms de betekenis van ‘vanwege’ (vergelijk het Nederlandse: ‘dat komt van . . .’) en soms van ‘anders dan’; en die betekenis heeft het hier.

⁷ *Het Hebreeuwse bijvoeglijk naamwoord bij het woord voor ‘lijfrok’ wordt vaak door ‘veelkleurig’ vertaald, in navolging van de oude Griekse vertaling. Dit Griekse woord betekent eigenlijk ‘bont’ en dat kan evengoed ‘geschakeerd’ betekenen. Het Hebreeuwse woord komt in deze vorm alleen hier maar voor, maar komt in een daarmee verwante vorm nog een keer voor, nl. als aanduiding van het kleed, de lijfrok, die Tamar droeg (II Samuel 13:18), wanneer zij door Amon, de zoon van David wordt verkracht. Ook Tamar is een nog meisje, maar staat evenals Jozef op de drempel van de volwassenheid. De vorm van het Hebreeuwse woord in deze tekst laat stamverwantschap zien met een Hebreeuwse woord, dat zowel pols als enkel betekent. Het gaat bij Tamar om een lijfrok die polsen en enkels tot de randen bedekt en om zo’n lijfrok gaat het ook bij Jozef. Daarmee zijn we ver van het ‘pronk’-gewaad vandaan, waartoe vele vertalers en vertellers(!) komen vanuit het Griekse ‘bont’ via ‘veelkleurig’. Het gaat om een beschermend gewaad en niet om een kledingstuk om mee te pronken!*

⁸ *En dat is wat elke vader doet: hij houdt de armen om hem heen, hij ‘omvaamt’ zijn kinderen. Hij draagt hun besta en tegelijk laat hij zijn kind wennen aan de vrijheid, aan de ruimte om contacten te leggen..*

⁹ *Meestal wordt het Hebreeuwse werkwoord, dat hier staat met ‘haten’ vertaald, maar het gaat in het Hebreeuwse woord niet om het (moderne)gevoel; het drukt een gedrag uit: de broers sluiten Jozef buiten.*

¹⁰ *Dit Hebreeuwse werkwoord wordt hier en in vergelijkbare teksten meestal met ‘heersen’ vertaald, maar in evenveel andere teksten met ‘toespelingen maken op’, De basisbetekenis is ‘iets voorstellen’, zowel in de zin van ‘menen iemand van belang te zijn’, als in de zin van ‘iets naar voren brengen’ en ‘ergens een voorstelling van geven’. Het bijbelboek dat wij Spreuken noemen, heeft in het Hebreeuws een naam die afgeleid is van dit werkwoord: ‘voorstellingen’; dat woord wordt ook vertaald met ‘gelijkenissen’.*

Maar gaat deze droom wel over hen? Schoven binden wijst op akkerbouw en zij zijn veehouders, zoals vrijwel iedereen in Kanaän. Voor akkerbouw moet je in Egypte zijn! Straks, als zij vanwege de honger naar Egypte gaan en daar gaan wonen, zullen ze ook daar veehouders zijn! Het aantal schoven kan wel veel groter zijn dan de elf van de broers. Wie zijn die 'wij' van wie Jozef spreekt? En voor wie bukken zij? Voor een **opgestane!** De uitlegger is verantwoordelijk voor de betekenis van de droom en voor de gevolgen van die uileg. De lezer van 21^e eeuw is zelf ook zo'n verantwoordelijke. Deze eerste droom roept het beeld van Egypte op, waar (bijna) altijd brood is en waar de hongerende grootfamilies uit Kanaän soms heen vluchten om te overleven. Deze eerste droom plaatst de kinderen van Israel in Egypte en daarmee op het toneel van de wereldgeschiedenis; want die werd geschreven in Egypte.

Jozef komt daarna met een tweede droom bij zijn broers:

“Ik heb nog een droom gehad: zie de zon en de maan en elf sterren bukken zich voor mij”.

Jakob hoort hem aan en ook de broers horen hem.

Jakob neemt Jozef apart en vaart tegen hem uit:

“Wat voor een droom is dit? Komen ik en je moeder en je broers zich voor jou neer bukken ter aarde?”

Jakob denkt dat de droom over hemzelf gaat en over de moeder van zijn zonen en over zijn zonen. En ook nu is het niet Jozef die de droom uitlegt. Hoe zou hij? De droom is hem overkomen. De uitlegger is verantwoordelijk voor de betekenis van de droom, niet de dromer.

Maar gaat deze tweede droom over Jakob en de zijnen? Jozef, voor wie de hemellichamen bukken, is zelf geen hemellichaam, zoals hij wel een schoof onder de schoven is in de eerste droom. Duidt de maan op Rachel, maar die is al gestorven, of op Lea, maar zij is Jozefs moeder niet. En dan: wat betekent het als er in deze droom over hen als over hemellichamen wordt gesproken? Die worden nergens in TaNaKh gepersonifieerd, laat staan dat zij als goden worden beschouwd. Dat gebeurt wel in de rest van de wereld en zeker in Egypte. De zon en de maan duiden in TaNaKh gewoon de hemellichamen aan, zoals ze in Genesis 1 gepresenteerd worden: lampen, opgehangen aan het gewelf, om de dagen en de feestdagen aan te wijzen. Deze zon en maan en de elf sterren dienen een mensenkind, ze zijn er voor hem. Als uitlegger ben je verantwoordelijk voor de betekenis en voor de gevolgen daarvan; Jakob is dat en ook zijn zonen. De lezer van de 21^e eeuw niet minder. Ook deze droom plaatst Jakob en de zijnen in Egypte, maar nu als de hemellichamen en goddelijke grootmachten van de Egyptische kosmos. Maar zo gaan zij hen voor in hun dienstbaarheid aan een mensenkind.

Zijn broers worden ijverzuchtig.

Jakob bewaart de inbreng van Jozef en blijft er mee bezig.

Daarom roept hij Jozef bij zich, als zijn broers de kudden weiden in de buurt van Sichem.

“Je broers zijn met hun kudden bij Sichem, dat weet je toch wel? Ik stuur jou naar hen”.

“Hier ben ik”,

zegt Jozef.

“Ga daarheen en vraag hoe het met hen gaat en met de kudden en vertel het mij”.

En Jakob laat Jozef gaan weg uit Hebron, waar hij woont, naar Sichem. Hij ziet hem gaan, zo jong nog.

Hij denkt steeds aan de dromen van Jozef. Hij weet, de toekomst van dit kind ligt bij zijn broers, niet bij hemzelf. De dromen vertellen, dat hun gezamenlijke geschiedenis is begonnen. Die begint daar waar Jakob zelf niet is en wanneer hij er niet meer bij is. Die moet nu beginnen en niet later, want ook Jakob ziet de spanning groeien tussen Jozef en zijn andere zonen. Hun toekomst wordt bepaald door hun onderlinge omgang, hun saamhorigheid en hun bereidheid voor elkaar op te komen en elkaar te corrigeren. De belofte aan Abraham, aan Izaak en ook aan hemzelf, gaat nu niet meer over op een-enkele van zijn zonen maar op alle twaalf. Die toekomst begint nu en die draagt de naam Israel, de naam die die-JHWH-van-Israel hem gegeven heeft. Elke stap die Jakob zet herinnert hem aan die nieuwe naam. Sindsdien is hij immers bij het lopen aan een kant aangetast.

De broers voorkomen een eventueel bezoek van Jozef en drijven hun kudden een eind van Sichem vandaan, naar Dothan. De broers zijn ook elkaars rivalen, want hen is (nog) niet duidelijk dat de belofte van hun overgrootvader, hun grootvader en hun vader op hen allen, op alle twaalf, overgaat, laat staan dat zij daarnaar handelen. En evenmin beseffen zij dat alleen dat in het vervolg allereerst de verantwoordelijkheid is van de eerstgeborene onder hen. Maar bovendien: wie is dat? Zelfs dat is niet vanzelfsprekend na alles wat er al gebeurd is. Trouwens; was dat bij hun eigen vader al direct duidelijk? En bij hun grootvader? Nee! De broers ijveren allemaal om die positie te krijgen. Ze zijn ijverzuchtig op elkaar, maar ook argwanend naar hun vader. Wat zal hun vader doen met de zegen voor de eerstgeborene? Hoe ging dat bij hun grootvader? En wat deed hun overgrootvader? Wat zij nu reeds zien is hoe belangrijk Jozef voor Jakob is en dan is hij ook nog de eerstgeborene van Rachel, de eerste en grote liefde van hun vader. Met Benjamin houden zij geen rekening, al is hij de tweede zoon van Rachel, hij is nog veel jonger. Maar Jozef . . . Die hoeft niet eens zijn best te doen. Ze willen zonder hem zijn; zij weigeren hem in hun midden; thuis kan dat nooit helemaal, maar nu wel. Trekken zij daarom weg naar Dothan?

En als Jozef in Sichem komt, kan hij zijn broers niet vinden. Hij zoekt hen en doolt geheel alleen rond. Zijn vader ver weg in Hebron, en zijn broers onvindbaar. Hij zelf alleen tuimelend in het gebied rond Sichem. Zijn vader heeft hem weggestuurd, zijn broers zijn niet waar ze afgesproken hadden. Maar hij gaat niet terug. Ook voor Jozef ligt de toekomst bij zijn broers. En als iemand¹¹ hem vertelt dat hij zijn broers heeft horen overleggen om naar Dothan te trekken, gaat ook hij daarheen. Jozef vertrouwt op deze persoon.

De broers houden rekening met de komst van Jozef, al verwachten ze hem nu niet in Dothan. En dan zien zij hem in de verte aankomen.

“Kijk wie daar aankomt! Die broer van ons, die zulke dromen heeft¹². Nu pakken we door en vermoorden hem! We gooien hem daarna in een van bronputten en zeggen dat een wild dier hem heeft verslonden. Dan zien wij hoe zijn dromen gaan geschieden¹³.”

Ruben, de oudste en dus de eerstgeborene, hoort het aan en grijpt in. Hij is bezig Jozef uit het gevaar te slepen. Hij zegt:

¹¹ In het Hebreeuws staat hier het woord *AieJSh* en dat betekent een menselijke, iemand dus. Met dit woord wordt vaker een persoon aangeduid die met een bepaalde boodschap komt, b.v. in Richteren 13, waar zo 'n 'iemand' de geboorte van Simson aankondigt. Wanneer de context dat aangeeft wordt met 'man(-menselijke) vertaald, maar dat behoeft hier niet.

¹² De gebruikelijke vertalingen van de Hebreeuwse woorden hier luiden: *meesterdromer of aartsdromer*. Maar het Hebreeuws zegt het veel minder geladen.

¹³ De gebruikelijke interpretatie van deze zin, nl. “wat zal er van deze dromen terecht komen?” geeft niet weer, dat de broers huns ondanks uitspreken dat deze dromen geschieden, maar dat zij alleen niet weten hoe.

“Wij gaan hem niet doden. Wij vergieten zijn bloed niet. We werpen hem zo in een bronput, maar we slaan niet de hand aan hem”.

Zo sleept hij Jozef weg uit de handen van zijn broers om hem terug te laten keren naar zijn vader.¹⁴

Als Jozef bij zijn broers komt, grijpen zij hem onmiddellijk, ontdoen hem van zijn lijfrok en werpen hem in een bronput, waarin geen water stond. Daarna gaan zij bij elkaar zitten om wat te eten.

Dan zien zij een karavaan aankomen uit de richting van Gilead. Het zijn Ismaelieten die met hun kamelen beladen met specerijen op weg zijn naar Egypte. Nu neemt Juda het woord:

“Wij maken brokken, wanneer wij onze broer doden en zijn bloed vergieten”.

Van Rubens plan om Jozef naar Jakob te laten terugkeeren weten zij niet af. Jozef is nog steeds in levensgevaar. Hem in de put werpen en daar achter laten is hem doden. Dat brengt Juda onder woorden. Net als Ruben wil Juda zover niet gaan en dat zegt hij met dezelfde woorden die Ruben eerder had gebruikt. Ook Juda wil Jozefs leven redden en dus zal Jozef ook weer uit de bronput moeten worden gehaald, maar niet om hem terug sturen naar Jakob. De karavaan brengt hem op een idee:

“Wij gaan Jozef verkopen aan de Ismaelieten. Wij slaan niet de hand aan hem, omdat hij onze broer is, ons eigen vlees”.

De andere broers geven gehoor aan hem, maar Ruben is dan niet onder hen.

Hier neemt het bijbelverhaal een onverwachte wending: ineens trekken er Midianitische kooplieden voorbij. Net als de Ismaelieten zijn ook deze Midianieten voor de broers geen volstrekt onbekenden. Ze behoren tot de familie van volksstammen die in deze hele streek actief zijn. Ismael is de oudste zoon van Abraham en ook Midian is een zoon van Abraham. Behoren deze Midianieten ook bij de karavaan? Volgens de Hebreeuwse zinsbouw zijn het deze Midianieten die Jozef uit de put trekken en aan de Ismaelieten verkopen voor twintig zilverstukken; zij worden niet voor niets *kooplieden* genoemd. Of zijn het toch de broers? Of is de actie van de Midianieten ook hen ontgaan, omdat zij op een behoorlijke afstand waren gaan zitten van de put waarin Jozef was geworpen, net zoals ook Ruben op een behoorlijke afstand zijn kans afwachtte? Het zijn weer de Ismaelieten die genoemd worden als degenen die Jozef naar Egypte brengen. Het lijkt erop dat Juda en de andere broers niet minder verrast reageren dan Ruben als zij de put leeg aantreffen. Met Ruben gaat het bijbelverhaal weer verder.

Hij heeft niets gemerkt van de actie van de Midianieten. Toen Ruben terugliep zag hij, dat zijn broers nog steeds op behoorlijke afstand zaten van de bronput waar Jozef in verbleef. Dat bood Ruben de mogelijkheid om zijn plan uit te voeren. Hij kon ongemerkt bij de bronput komen om Jozef er uit te slepen en hem terug te sturen naar vader Jakob.

Maar de bronput is leeg! Geen Jozef! Ruben weet zich geen raad. Hij scheurt zijn herderskledij met een harde schreeuw. Dan loopt hij terug naar zijn broers in de verte.

Die weten niets van zijn plan om Jozef te redden. Weten zij wel dat Jozef weg is?

Ruben roept het hen toe: "De jongen is weg!! Waar moet ik heen? Kan ik mijn vader nog onder ogen komen?". Over hun reactie vertelt het bijbelverhaal niets.

¹⁴ *Beklemtoond moet worden, dat Ruben, als eerstgeborene op deze manier ook werkelijk Jozefs leven gered heeft. Wat hij niet bewerkstelligde was zijn terugkeer naar Jakob. In de put zou Jozef niet blijven.*

Dan zien zij de lijfrok van Jozef liggen. Die brengt hen op een idee en dat voeren ze uit. Ze slachten een bokje uit de kudde en dompelen de lijfrok in het bloed. Dan sturen zij die naar vader Jakob. Sturen zij een knecht daarmee vooruit? Zo lijkt het in de Hebreeuwse tekst. Maar zelf komen de broers daarna, wat langzamer vanwege hun kudde ook terug.

"Is dit soms de lijfrok van Jozef, vader? Of van iemand anders?"

Jakob liet de bebloede lijfrok door zijn handen gaan. Dan zegt hij:

"Het is de lijfrok van mijn kind! Eten voor een kwaad wild dier is hij. VERVRETEN, VERVRETEN IS JOSEPH!"

Hij scheurt uiteen zijn gewaad; hij kleedt zich in een juten zak, die hij om zich heen snoert. Zo gaat hij zitten en treurt - vele, vele dagen lang.

Zijn zoons en zijn dochters zien hem en laten hem. Maar na heel veel lange trieste dagen, besluiten zij om hem te proberen te troosten door naar hem toe te gaan en wat te zeggen. Maar daar wil Jakob niets van weten. Hij verhindert hen om iets te zeggen. Hij zelf heeft hen iets te zeggen:

"Treurend, ontroostbaar daal ik af daarheen waar mijn kind is: de oergroeve, het grote graf."

Tranen van verdriet stromen uit zijn ogen: hij heeft zijn bijzondere zoon niet de bescherming kunnen bieden die nodig was - in tegendeel! Als vader heeft hij hem weg gestuurd naar zijn broers, om in gevaarlijk gebied naar hen te zoeken - hij heeft hem de dood in gejaagd.

Zo eindigt Jozefs leven voor vader Jakob, voor Benjamin en voor zijn dochters.

Niet voor de tien andere broers, zij weten beter, maar ook uit hun leven is Jozef vertrokken.

Genesis 37 eindigt dan ook met te vertellen dat de Midianiten Jozef in Egypte doorverkopen aan een zekere Potifar, een hoog geplaatste ambtenaar van de Pharao; hij regelde het slachten van de dieren. Hij was een castraat, een man van wie de teelballen waren afgenomen zodat hij geen kinderen meer kon verwekken en geen seksuele opwinding meer voelde. Dat gebeurde in die tijd vaak.

In de bijbel volgt nu eerst een verhaal over Juda. Juda en Jozef: gaat het in TaNaKh over de één dan gaat het ook over de ander. Over Jozef vertelt de bijbel verder in Genesis 39 - zie De Vertaalbijbel.

Bert van Kooij,
Amersfoort, oktober 2021.